

Tornyok harca a középkori Rómában

Alberto Di Santo: *Guerre di torri. Violenza e conflitto a Roma tra 1200 e 1500. La corte dei papi* 28. Viella, 2016. 369 oldal

Alberto Di Santo történész eddigi munkái során elsősorban ismeretterjesztő tevékenységet folytatott. Részt vett például az olasz állami televízió történelmi/régészeti témájú oktatóműsorának összeállításában. Korábban megjelent írásai elsősorban Itália középkori épített örökségével foglalkoznak, könnyedebb hangvételű munkája jelent meg Nápoly történelmi városközpontjáról (*Napoli. Il centro storico*, 2005.), illetve a pisai dóm környékéről (*Piazza del Duomo di Pisa*, 2004.). Itt tárgyalt monográfiájának előtanulmányát jelenthette a 8–14. századi római arisztokrácia építkezéseinek vizsgálata, amely során az ókori épületmaradványok középkori erődítményekben való felhasználását dolgozta fel (Sandro Carocciával közösen: *Monumenti antichi, fortezze medievali: il riutilizzo degli antichi monumenti nell'edilizia aristocratica di Roma*, 2010). Bár a szerző korábbi munkásságára a színvonalas ismeretterjesztés volt jellemző, a jelen tanulmányban bemutatott monográfiája az elvárt tudományos követelményeknek maximálisan megfelel. Ezt mutatja az is, hogy a kötet az Agostino Paravicini Bagliani által szerkesztett, a pápai udvar történetét feldolgozó kiadványsorozat (*La corte dei papi*) huszonnyolcadik köteteként jelent meg.

Alberto Di Santo könyvében napjaink igen felkapott témáját, a különböző erőszakos megnyilvánulások történetét tárgyalja. Írásának nagy erénye, hogy a témakör leg-

főbb pontjait nem általánosságban vizsgálja, hanem egy adott városra koncentrál. Ez újdonság, hiszen a témakör itáliai vonatkozásaival foglalkozó korábbi szakirodalomban jellemzően vagy csak egy adott város egy-egy eseménysorát vizsgálták, vagy egy-egy konfliktustípus több régióra kiterjedő összehasonlító elemzését végezték el. Di Santo munkájának fontos szakirodalmi támpontja Jean-Claude Maire Vigueur 2003-ban megjelent könyve (*Cavaliers et citoyens. Guerre, conflits et société dans l'Italie communale, XII-XIIIe siècles*), amelyre számos helyen reflektál.¹ Ugyanakkor Maire Vigueur is általában véve az itáliai városok elitjének konfliktusaival foglalkozik, nagy hangsúlyt fektetve a társadalmi háttérre. Di Santo munkájában az utóbbi szempont azonban háttérbe szorul. A *Guerre di torri* célkitűzése elsősorban az erőszakos események részleteinek, az ezekre vonatkozó fogalomhasználatnak és módosulásainak vizsgálata, így a szerző tulajdonképpen Róma 1200 és 1500 közötti konfliktustörténetét mutatja be. A könyvben vizsgált legfőbb források a Róma történetével foglalkozó krónikák, illetve történelmi munkák. Ezek közül különösen gyakran idézi a Római Névtelen, Stefano Infessura és Gaspari Pontani történelmi munkáit. Di Santo levéltári anyagokat ugyanakkor nem vizsgál. Ennek egyrészt tematikai oka van, másrészt pedig, mint a szerző megemlíti, a korszak vonatkozó dokumentumainak nagy része megsemmisült.² A monográfia tagolását tekintve részekre, fejezetekre és alfejezetekre oszlik. A három fő tematikus rész a következő: az erőszakos megnyilvánulások formái, a római

¹ Di Santo Maire Vigueur francia nyelvű munkájának 2004-ben megjelent olasz fordítását használja: *Cavalieri e cittadini. Guerra, conflitti e società nell'Italia comunale*. Bologna, 2004.

² Róma 1527-es kifosztásakor számos dokumentum megsemmisült, elsősorban a városi hivatalok anyagai közül. Maire Vigueur, Jean-Claude: *L'altra Roma*. Torino, 2011. IX–XIV.

konfliktusok mozgatórugói, illetve a vonatkozó források erőszakfelfogása.

Di Santo az első részben a lovagi játékok fajtáitól a különböző csoportok által elkövetett fosztogatásokon át egészen a gabonaháborúig, az egyénekkal szemben elkövetett erőszakig és a római zsidók által elszenvedett atrocitásokig jut. Véleményem szerint az első rész csúcspontját a 6–8. alfejezetek jelentik, amelyekben a bajvívás római fejlődéséről olvashatunk. Ez egyszerre érinti a korábbi témákat, azaz a különböző lovagi játékokat és vetélkedéseket, valamint a becsület korabeli fogalmát. A szerző a bajvívás egyfajta „fejlődéséről” ír, ahogy eljut a koraközépkori istenítéletektől egy 1408-as esetig, amelyet részben szó szerint idéz. Az Antonio dello Schiavo által lejegyzett történet szerint egy szombat reggelen Rinaldi Gascogna és Piero de Montechia a Szent Péter téren vívott párviadalt, népes római nézősereg előtt. A krónikából kiderül, hogy már az előző napon megegyeztek a párbaj pontos helyszínéről, és gondoskodtak a tanúkról is. A megbeszélte időben azonos fegyverzetű kezdődő összecsapás Piero de Montechia diadalával ért véget, aki háromszor megsebezte ellenfelét a bal karján. A szabályok pontos meghatározása és betartása annak volt köszönhető, hogy a küzdelmet felkért bírák vezették le, így a szemben álló felek vitás ügyükben Piero győzelmét legális ítéletként kezelték. Ettől az elfogadott bajvívástól élesen külön vált az a magánjellegű megoldás, amikor a felek a városon kívül, a hatóság beleegyezése nélkül vívtak becsületükért. Mint Di Santótól megtudjuk, ezt részben azért ítélték el, mert csökkentette a városi ítélethozatal jelentőségét. A szerző ezt követően, nagyon helyesen, rámutat a *vendetta* és a párbaj esetleges párhuzamaira, és jóval később, a pártharcokról szóló hatodik fejezetben megállapítja, hogy a *vendetta* a párbaj ellentétének tekinthető, ezt azonban sehol sem tárgyalja mélyebben. Azt a kérdést sem veti fel, hogy az ellenőrizetlen

párbajt esetleg azért is tekinthették illegálisnak, mert további konfliktusok származhattak belőle. Így, bár a vonatkozó alfejezetek elég részletesek, az olvasóban mégis hiányérzetet kelthetnek.

A szerző a második részben külön fejezetet szentel a rajtaütéseknek és a városi felkeléseknek. Kifejezetten érdekes az az alfejezet, amely a szóbeszéd pánikkeltő erejével foglalkozik. Ez akár az információtörténet kutatóinak is érdekes lehet, hiszen képet kaphatunk arról, hogyan alakulhatott ki komolyabb konfliktus egy ellenőrizetlen pletykából. Di Santo ezt követően külön fejezetben (ötödik fejezet, 195–221. old.) foglalkozik a római paloták, tornyok és egyéb épületek konfliktusokban megfigyelhető szerepével. Elsősorban Giovanni Capocci, egy tisztességétől megfosztott római *senator* és az újonnan megválasztott pápa, III. Ince híveinek 1199 és 1205 között zajló politikai és fegyveres összecsapásáról olvashatunk, amelyben kulcsszerepet játszott Capocci tornyának ostroma. Az egykori *senator* a római *popolo* támogatását élvezve fordult szembe a pápával és családjával, a Contikokkal. Az 1204-re kialakuló fegyveres konfliktus egyfajta állóháborút eredményezett, köszönhetően annak, hogy a pápa hívei Capocci ekkor még csak készüléfében lévő tornyának közelében szintén kisebb tornyokat (*torricella*) és erődítéseket kezdtek el kialakítani. A témakör más kutatói, így Maire Vigueur is, elsősorban Capocci és támogatóinak családi, politikai hátterét vizsgálták,³ a *Guerre di torri*ban viszont részletesebben olvashatunk arról, hogy a szemben álló felek hogyan kovácsoltak előnyt akár az antik épületek elhelyezkedéséből is. Szembetűnő, hogy a szerző ebben a témában nagy hozzáértésről tesz tanúbizonyságot, vélhetően az épített örökség tanulmányozásában szerzett tapasztalatainak köszönhetően. Ehhez képest a fejezet talán túlságosan rövid, egyes hadtörténeti/várostörténeti magyarázatok a főszöveg helyett a jegyzetek közé kerültek, s

³ Maire Vigueur: *L'altra Roma*, 168–170., 176.

az olvasó hiányolhat egy térképvázlatot is, ami hozzájárulhatott volna az épületek egymáshoz való viszonyának megértéséhez.

Az épületek összecsapásokban való felhasználásáról szóló fejezet tulajdonképpen felvezeti a római elit konfliktusait tárgyaló témakört, amelyről a hatodik fejezetben olvashatunk. Di Santo részletesen vizsgálja azt az 1471 és 1486 közötti római pártharcot, amely a della Valle és a Santacroce család küzdelmével kezdődött IV. Sixtus megválasztásakor. Az eseménysor elsődleges forrása Conti di Foligno, aki leírja azt a *vendettát*, amely további összecsapások sorát eredményezte. Di Santo ezzel kapcsolatban röviden tárgyalja a becsület védelmének kérdését mint a *vendetták* általános okát. Megállapítja, hogy a fegyveres összecsapás a della Valle–Santacroce viszonyban azért is különösen érdekes, mert a két család azt megelőzően jó viszonyban és üzlettársi kapcsolatban állt egymással. A források szerint nézeteltérésük továbbgyűrűzött, mivel a Santacroce az Orsini, a della Valle család pedig a Colonna család kliensének számított. A szerző az itáliai pártharcok logikáját kiválóan alkalmazva párhuzamot von a firenzei Cerchi–Donati küzdelemmel, amely hátterét részben az jelenthette, hogy klienseik, a Manieri és a Gherardini család nézeteltérése tovább eszkalálódott a városban. Di Santo a vonatkozó forrásokra támaszkodva arra a következtetésre jut, hogy a pártharc alapvetően nem a Santacroce és a della Valle család között robbant ki, hanem az Orsinik és a della Vallék között. A krónikások szerint a konfliktus rendhagyó epizóddal ért véget, amikor a Santacrocék támadása nyomán egy Colonna és számos della Valle is életét veszítette. A pápa ekkor meglepő módon nem a Santacrocékat vagy az Orsiniket büntette meg, hanem a támadás áldozatait, a della Vallékat. A szerző szerint ennek az volt az oka, hogy IV. Sixtus a konfliktusok működési elvét ismerve meg akarta szakítani az oda-visszavágások rendszerének tűnő pártharcok sorozatát, és végül száműzte a della Vallékat. Di Santo magyarázata figyelme

méltó, de nem teljesen meggyőző, hiszen nem vizsgálja a pápa és a szembenálló családok egymáshoz való viszonyát. A több mint ötven oldalas fejezetben ugyanakkor az itáliai városok elterjedt konfliktus típusának jó elemzését olvashatjuk, amely mind módszertani szempontból, mind pedig egyes következtetéseit tekintve alapos.

A *Guerre di torri* nyolcadik, egyben utolsó tematikus fejezete a középkori Róma történetének legfontosabb narratív forrásait mutatja be. A szerző véleménye szerint az erőszakos események vizsgálatokor figyelembe kell venni a források szerzőinek különböző politikai, társadalmi irányultságát, amelyek miatt sokszor szélsőséges véleményeket fogalmaztak meg krónikaikban. Di Santo jól elemzi a krónikások benyomásait és az őket ért hatásokat. Az általa vizsgált források nézőpontjait három fő csoportra osztja: (1) az a hozzáállás, amely szerint az erőszak, amelyet a törvény szerint eljárva, a város érdekében követnek el, teljesen legitim, (2) az a nézőpont, amely szerint az erőszak egy-egy esetben igazolható, még ha jogszerűtlen is, valamint (3) azok az esetek, amelyek kapcsán az erőszakot egyértelműen elítélik. A szerző szerint a Rómával foglalkozó krónikások közül Gherardo di Volterrát mindhárom nézőpont jellemzi, Antonio di Pietro dello Schiavo általában döbbenetesen ír az erőszakos tettekről, Paolo di Lello Petrone kifejezetten Colonna-ellenes hangot üt meg, míg Antonio de Vascho egyértelműen Orsini-párti. A Di Santo által sokszor idézett Stefano Infessura bírálja IV. Sixtus pápa tevékenységét, de Gaspari Pontani inkább a pápával szimpatizál.

Di Santo végkövetkeztetésként megállapítja, hogy a római előkelő családok klienshálózata a vizsgált időszak végéig erős volt. Így fordulhatott elő, hogy a 15. század végén egy római mindenféle következmény nélkül meggyilkolhatott egy másik rómat, mert az kivégeztette kliensét, aki egyébként útonálló volt. A római társadalom e jellegzetességét Di Santo egyfajta „izzó vasként” jellemzi, amely a politikától a gazdaságig az élet

minden területén érezte a hatását. A rokoni kapcsolatokra és a kliens-hálózatokra építő családok, elsősorban a Colonnák és az Orsinik olyan nagy befolyásra tettek szert, amelynek a pápák nem tudtak gátat vetni. Az elit, azaz a „baroni” és a mindenkori pápák kapcsolatára a kompromisszumok nélküli szélsőségek voltak jellemzők: egyes családok vagy a pápa barátai vagy kimondottan az ellenségei voltak.

Alberto Di Santo munkája a különböző konfliktushelyzetek és erőszakos megnyilvánulások széles spektrumát vizsgálja. A szerző a kitűzött célokat tökéletesen teljesíti. Fontos következtetéseket fogalmaz meg, akár a párbajról, akár a Santacrocé-della Valle pártharc kapcsán is. Egyes részművek, például a párbaj és a vendetta közötti kapcsolat tárgyalása esetleg bővebb vizsgálatot

igényelt volna, amely további kérdésfelvetésekhez vezethetne. Ennek elmaradása egyrészt annak tulajdonítható, hogy a szerző a témát tekintve nagyon nagy anyag átvizsgálását és bemutatását vállalta, másrészt figyelembe kell venni a korszak viszonylagos forráshiányát is. Kétségtelen, hogy Alberto Di Santo *Guerre di torri* című könyve páratlan munka, de nem feltétlenül megállapításai, hanem elsősorban sokszínűsége és rendhagyó témakezelése miatt. A könyv bizonyára gyakran idézett támpontja lesz az itáliai városok kutatóinak. Rajtuk kívül bátran ajánlható azoknak a történészeknek, akik betekintést szeretnének nyerni a városi konfliktusok világába.

SZOLNOKI ZOLTÁN